

K uctívání v deseti otázkách

Teologie | 17.1.2013 @ 14.01

Tato práce je předložena studijnímu oddělení Global University jako jeden z požadavků pro klasifikaci v předmětu MIN3053 Uctívání Boha.

1. Definujte žalmy, chvalozpěvy a duchovní písně. Dáváte přednost „trojakému“ pohledu nebo „celostnímu“ nazírání žalmů, chvalozpěvů a duchovních písní podle verše Koloským 3,16? Jak hodnotíte vyvážení žalmů, chvalozpěvů a duchovních písní ve vaší církvi?

Nechť ve vás přebývá slovo Kristovo v celém svém bohatství: se vši moudrostí se navzájem učte a napomínejte a s vděčností v srdci oslavujte Boha žalmy, chválami a zpěvem, jak vám dává Duch.

Koloským 3,16

...ale plni Ducha zpívejte společně žalmy, chvalozpěvy a duchovní písně. Zpívejte Pánu, chvalte ho z celého srdce.

Efezským 5,19

Existuje dvojitý výklad použití tří termínů ve verši Kol 3,16 a Ef 5,19.

Teorie jednoho významu nivelizuje rozdíl mezi třemi termíny tím, že ho považuje za figuru odkazující na úplnost podobně jako obrat „tělo, duch a duše“, který rovněž nevnímáme jako závazný antropologický ukazatel¹. Smyslem obou veršů není nauka o doporučených žánrech, ale pobídka ke chvále Boha pomocí dostupných prostředků. Tomuto pohledu nahrává i fakt, že až do roku 200 po Kr. postrádáme záznam hymnu a až do roku 560 po Kr. nám schází vylíčení křesťanské liturgie².

A nakonec – pojmy „žalm“ a „hymnus“ (chvalozpěv) se podle některých vykladačů zaměňují.

Teorie trojího významu zastoupená Egonem Welleszem rozeznává za třemi termíny tři různé hudební styly³.

- Žalmopění, to je zpívání židovských žalmů a chvalozpěvů zformovaných na jejich motivy.
- Chvalozpěvy, to jsou chvály slabičného typu, kdy se každá slabika zpívá na jeden až dva tóny melodie.
- Duchovní písně, to jsou zpěvy radostného či extatického charakteru.

Důraz na trojí způsob chválení může zároveň odrážet trojiční nauku: Žalmy Otci, chvalozpěvy Synu a Duchovní písně Duchu svatému.

Jiní učenci vidí oporu teorie trojího významu v historické a společenské situaci Efezského a Koloského sboru. Efezská církev například vyrostla v květníku multikulturních vlivů. Židé tehdejší Malé Asie pocházeli často původně z babylonské diaspory, ne z Jeruzaléma (Josephus)⁴ a celou společnost tvořili Asiáté, Peršané, Římané, Řekové a Egypťané. Tyto vlivy pravděpodobně ovlivnily i církevní hudbu k rozmanitosti.

Podle mého názoru není na místě přísné protlačování krajní podoby ani jedné z navržených teorií. Za třemi termíny nelze s jistotou rozeznat tři různé žánry⁵, nelze ani s jistotou popřít důraz na trojnost hudebních projevů. Nemyslím si, že by církev starověkého Efezu používala pouze jeden hudební žánr, který se zaměnitelně označoval jako žalmy, chvalozpěvy a duchovní písně. Nemyslím si ani, že by bylo možné za třemi termíny přesně rozeznat tři žánry a přisoudit je dokonce členům trojice. Já osobně se kloním k pracovní **teorii rozmanitého uctívání**. Vodítkem je mi výzva k jednotě v rozmanitosti skrze Ducha svatého:

Neboť my všichni, ať Židé či Řekové, ať otroci či svobodní, byli jsme jedním Duchem pokřtěni v jedno tělo a všichni jsme byli napojeni týmž Duchem.

1. Korintským 12,13

Žánrů a druhů uctívání může být mnoho, každá skupina (Židé, Řekové, otroci, svobodní, mladí, staří, vzdělání, prostí, chladní, horkokrevní...) může přinést vlastní styl. Vedle žalmů, chvalozpěvů a duchovních písní vidím básně, balady, skladby, říkanky, tance, litanie a mnoho dalších, které neumím pojmenovat nebo si je nevybavuji. Jsem dokonce nakloněn nevěřit v zapovězené „d'áblový žánr“. Otázkou proto není „jaký hudební žánr nebo který druh projevu se k uctívání Boha hodí“ ale „jak se mohu skrze umění přiblížit k Bohu já“. Učinil mne Bůh bubeníkem, nebo básníkem?

2. Popiš liturgický model „pouti do svatyně svatých“. Co je jeho hlavním přínosem?

Zmíněný liturgický model je liturgickou aplikací obrazu každoroční pouti starozákonních židů do Jeruzaléma s ohledem na Ž 100,4 a Žd 10,19–22.

Vstupte do jeho bran s díkůvzdáním, do nádvoří jeho s chvalozpěvem!

Žalm 100,4

Protože Ježíš obětoval svou krev, smíme se, bratří, odvážit vejít do svatyně cestou novou a živou, kterou nám otevřel zrušením opony – to jest obětováním svého těla.

Máme-li tedy tak velikého kněze nad celým Božím domem,

přístupujme před Boha s opravdovým srdcem a v plné jistotě víry, se srdcem očištěným od zlého svědomí a s tělem obmytým čistou vodou.

Židům 10,19–22

Protagonista tohoto modelu Judson Cornwall zachází s adaptací svaté pouti starých Izraelců až na úroveň jednotlivých částí cesty. Rozeznává

- písně osobního svědectví v táboře,
- vstup branou s díkůvzdáním,
- vstup do nádvoří s chvalozpěvem,
- vážné uctívání ve svatyni,
- uctívání ve svatyni svatých.

Podle Cornwalla musí vedoucí chval vědět kde chválíci jsou, kam je chce dovést a kdy jsou již tam⁶. Hlavním přínosem tohoto modelu je síla jeho obraznosti. Je to ilustrativní nástroj vhodný k motivaci chválících⁷. Nedostatkem je z mého pohledu předpokládání

- schématu vedoucího chváliče a podřízených chválících,
- cílevědomého vlivu, který vedoucí musí mít, když ví „kde chválíci jsou, kam je chce dovést a kdy jsou tam“,
- moci choreografických a hudebních prostředků „stáhnout nebe k zemi“ v umělecké, emotivní, mystické a eventuálně extatické interpretaci soteriologické pravdy z Žd 10,19–22.

Všech tří nešvarů se děším. Jejich zručnost se odhalí v intenzivní prázdnotě a planosti obrazu, na němž „führer“ vede masy k cíli dle svého osobního přesvědčení. Při práci s tímto liturgickým konceptem je potřeba věřit nanejvýš důležité pravdě, že do otroctví padá především ten, kdo je svobodný a k nejhorším koncům přivádí ten, kdo tak činí z nejlepšího přesvědčení.

3. Popiš liturgickou, tematickou a otevřenou bohoslužbu uctívání. Jaké jsou výhody různých druhů uctívání?

Na základě intenzivního téměř ročního výzkumu definoval autor tři základní formáty služby uctívání⁸.

- **Liturgická služba** řídicí se lekciónářem a plánem církevního roku.
 - Prvky tohoto chváličského schématu lze dobře odvodit z šesté kapitoly Izajáše⁹.

- Chvála. „Svatý, svatý, svatý je Hospodin zástupů,...“ (Iz 6,3a).
- Vyznání. „Běda mi, jsem ztracen.“ (Iz 6,5a).
- Odpuštění. „...tvá vina je odňata a tvůj hřích je usmířen.“ (Iz 6,7b).
- Boží povolání. „Koho pošlu a kdo nám půjde?“ (Iz 6,8a).
- Závazek. „Hle, zde jsem, pošli mne!“ (Iz 6,8b).
- Tyto prvky v různých obměnách přeskládané a doplněné o kázání, Večeři Páně, atp.
- Výhody: Zabráňuje předpojatému kázání, dialogický charakter pobožnosti,
- **Tematická služba**, kdy je hudba a čtení z Písma ve službách kázání.
 - Vychází z tíhnutí pastorů ke svobodě od církevního kalendáře, lekcionáře a liturgických schémat při volbě tématu kázání¹⁰. Cílem tohoto schématu je tematická integrace kázání a chval, která vede k přínosu pro celé shromáždění díky své didaktické síle. Důsledkem je rovněž zesobnění Božího slova.
 - Tematicky sjednocené kázání může být naopak nesvobodnější ve své jednotě v nerozmanitosti (Hustad)¹¹.
- **Volná služba**, kdy jsou kázání a chvály na sobě nezávislé.
 - Dělí se zpravidla na pět fází inspirovaných Žalmem 95¹²:
 - Pozvání. (v. 1)
 - Zahájení. (v. 2)
 - Velebení. (vv. 3nn)
 - Vyvyšování. (v. 6)
 - Blízkost. (v. 7)
 - (Zakončení)

V kapitole „Free-Flowing Praise“¹³ Liesch radí, jak použít tempo, přechody, gesta, výběr písní, tóninu a gradaci při práci s chválicími správným způsobem. Úplná volnost vedoucího chval v používání choreografických prostředků pro práci s „publikem“ je zřejmě klíčovou vlastností tohoto schématu. Úmyslným výběrem a organizací písní a prvků chval lze „putovat do svatyně svatých“ (viz předchozí úkol).

Opět se před námi noří otázka nikoli po obsahu schématu, ale po pravdivosti a původu jeho předpokladů.

4. Vyhledej v Žalmech tři příklady vzorců, totiž trojic nebo „skupinových odpovědí“.

- Žalm 33¹⁴
 - Předčítající čte verše 1–3.
 - Jednotlivé hlasy nebo předčítající mohou číst sekce žalmu.
 - Skupinovou odpovědí jsou verše 20–22.

Naše duše s touhou vzhlíží k Hospodinu, on je naše pomoc, náš štít.

Z něho se raduje naše srdce, my doufáme v jeho svaté jméno.

Tvoje milosrdenství buď, Hospodine, s námi; na tebe s důvěrou čekáme!

- Žalm 108
 - Vyprošujte Jeruzalému pokoj... (v. 6a).
 - Kéž je na tvých valech pokoj,... (v. 7a).
 - Budiž v tobě pokoj! (v. 8b).
- Žalm 136
 - Skupinová odpověď „... jeho milosrdenství je věčné.“ (vv. 1–26).

5. Vysvětli použití a možnou efektivitu ručního choreografického ukazování.

Účelem ručních gest je podle Liesche podtržení prožitku chválicího¹⁵. Sám používá ruční ukazování při tzv. volných chvalách. U písně „Svatý, svatý, svatý je Bůh zástupů“ dopomůže ukazování opravdové úctě před Bohem, když si pomoci

gest chválicí uvědomí Boží svatost a všemohoucnost.

Rozpaky chválicích se mnohdy rozplynou, jakmile je jim vysvětlen význam jednotlivých gest ¹⁶.

6. Napiš vlastní definici chval a odůvodni ji.

Pojetí a formulací definic je mnoho, žádná není dostatečná. Je potřeba jen rozlišovat opravdové křesťanské uctívání od uctívání módního ¹⁷.

Vytrhávat definice uctívání z teologických a činit z nich závěry by bylo nepoctivou manipulací s citáty, které se nedopustím. Každý z citátů se svými termíny dotýká své škály komentovaných témat ¹⁸. Vzletné a strohé, abstraktní a přízemní, to vše odráží jistou sadu skutečností, které já sám vidím a formuluji jen svým způsobem ve svých omezených souvislostech.

Boha jistě neuctívám samotným projevem, zevnějškem nebo konáním.

Existuje jisté místo, na kterém se v dramatu spásy dialekticky stýká Boží svrchovanost a má volba, to znamená: Bůh a já. Bůh již volbu učinil, v Kristu se zvolil v můj prospěch.

Nezávisle na čase a proto každodenně se na tom místě volím. Uctívání Boha je, když se zvolím v Jeho prospěch. Neuctívání je, když se v jeho prospěch nezvolím.

Z místa volby buď vyběhám do sebe sama, nebo se celý odevzdávám Bohu, který mne přijímá, neboť se v Kristu sklonil až ke mně.

Můj projev, zevnějšek a konání necht' volně navazuje na mou volbu. Neznamená to ale nutnost žánru, techniky ani času a místa a dokonce ani mých pocitů. Má volba je daleko nad náladovostí a extází příležitostných seancí, je naopak blízko mému lidství.

7. Proč říká Liesch, že uctívání leitourgia je tou nejúplnější a nejsamozřejmější formou uctívání?

Model novozákonní církve třídí Liesch podle třech způsobů ¹⁹:

- Mód kérygma – zvěstování. Jeden (kazatel) komunikuje směrem k davu. Hudba je podtržena naučným záměrem, zpívá se „o Bohu“. Pěvecký chór je spíše oddělen od chválicích.
- Mód koinonia – obecnství. Komunikují jednotlivci navzájem. V hudbě převládá důraz na sborovou produkci. Chválí všichni společně.
- Mód leitourgia. Mód služby. Komunikace církve směrem k Bohu ²⁰.
 - Integruje aspekty kérygmatického a koinonického módu, je proto nejúplnější.
 - Prvek kérygmatu – poznání Boha.
 - Prvek obecnství – společný záměr.
 - Základní koncepty čerpá ze Starého zákona.
 - Všichni adresují Boha, chvály a modlitby jsou pro Něj. Lidé baží po Bohu, převládá proto bázeň a ztišení.
 - Chór není oddělen od chválicích.

8. Pojednej o důvodech upřednostňování jistých hudebních stylů vzhledem k tomu, co je vhodné pro církev ve tvém kontextu.

Otázku preference žánru nechávám otevřenou kvůli následujícímu buď – anebo: Buď je klíč k odpovědi pouze ve svědomí člověka podobně jako s masem obětovaným modlám, anebo nebo je potřeba povážít i kořeny žánru, které svými okolnostmi a povahou naprosto odporují křesťanské zvěsti.

- Odpověď je ve svědomí,
 - žánr je předmět k užívání podobně jako maso,
 - žánr sám o sobě není špatný, i kdyby byl původně „obětovaný démonům“,
 - kontroverze by neměla pohoršovat, jiný důvod ke zdrženlivosti před „démonickým žánrem“ než láska k bližnímu však není.
- Je potřeba zvážit kořeny žánru,
 - neboť hudba není totéž, co jídlo,
 - svými prostředky ovlivňuje duši člověka,
 - pokud je žánr ve svých počátcích „zasvěcený ďáblu“²¹ (např. rock'n'roll, black metal, či hudba New Age²²), nemůže sloužit ke chvále toho, proti němuž byl snován.

Osobně se lehce přikláním spíše k prvnímu řešení, a to z těchto důvodů:

- Slovy Grahama Craye²³:

Pravděpodobně neexistuje žádná hudební forma, která by ve svém původním kulturním kontextu nekomunikovala cokoliv, co je v rozporu s křesťanskou zvěstí.

- Existují křesťanské kapely (Antestor, Crimson Moonlight, Pantokrator a mnohé jiné) očišťující původně závadný hudební styl (black/folk metal) zvěstováním evangelia pomocí křesťanských a často čistě kerygmatických textů. Tyto kapely přispívají ke snaze misijních organizací jako je Nordic Mission²⁴, která se snaží implementovat evangelium do jinak nepřístupné extrémní metalové subkultury. Ačkoli se tyto snahy nemohou vyhnout kontroverzi, není třeba je pezpředcedentně šikanovat. Bude zapotřebí těžké výzkumné práce ke zmapování skutečné podoby rozmanitých subkultur více či méně zasažených křesťanskou zvěstí.

9. Jaké jsou pojetí a důsledky chval jako vystoupení?

Pracovní Lieschova definice vystoupení zní: „Vystupovat znamená umě a veřejně činit cosi složitého nebo obtížného s ohledem na poskytnutí služby.“²⁵ Fakt, že dobří vystupující mají na lidi vliv v mnoha případech zcela rozložil uctívání jako takové strháváním pozornosti na člověka. Důsledkem je planá směs neuctívání a každopádně amatérské hudby, která i přes snahu vystupujících nedochází uznání ve světě²⁶ a klade prakticky těžko únosné nároky na organizaci²⁷, technické vybavení a personální zastoupení chváličského tělesa.

Paradigma vystoupení uctíváčů je potřeba nejprve definovat, poté uznat a teprve potom analyzovat. Je totiž čímsi, „co chválící vítají, čemu lidé nedůvěřují a co pastoři popírají“²⁸. V platnost tedy přichází spolu s těmito předpoklady:

- Vystupující se ze své podstaty odlišuje od diváka. Mezi ním a obecnstvem je odstup.
- Předpokládá se potřeba „servisu uctívání“. Absence servisu znamená újmu pro obecnstvo.
- Vystupující činí to, čím je výjimečný: hraje na hudební nástroj nebo zpívá.

Tento koncept je vždy pracovní, v jednotlivostech a v praxi proměnlivý a může procházet revizí. Podle Kierkegaarda by například měli být vystupujícími všichni lidé, služebník by měl jen jako jakýsi suflér k uctívání vyzývat a obecnstvem by měl být Bůh²⁹.

Ani možnost revizí nemůže podle mého názoru paradigma vystoupení plně uzdravit až dokud nepadnou předpoklady odstupu vystupujícího a potřeby „servisu uctívání“. Ve svých osobních úvahách již několik let paradigmatu uctívání ostře oponuji:

- Mezera mezi vystupujícím a obecnstvem je lichá, škodlivá a neprospívá uctívání Boha. Čím bohatší je kapela a čím svévolnější je chválič, tím horší křivda je páchána na obecnstvu. Podoba uctívání závisí na vnitřní politické situaci místního sboru a na vkusu jednotlivých zájmových skupin. Sám vedoucí chval je politickým činitelem, který je buď obětí nátlaku, nebo sám vytváří nátlak na úpravu délky, formy a obsahu chval.
- Těleso chváličů vyvíjí veliké úsilí, aby mohlo v neděli ráno vést ve chvalách ty, kteří toto vedení potřebují. Ale oni ho nepotřebují! Skutečnost, že chválit Boha je možné i bez vedení z pódia je zastírána přítomností „nezbytných“ vedoucích chval, kteří neúmyslně mrzačí přirozenou schopnost společenství věřících spontánně uctívat bez pomocné ruky.

- Vedoucí chval je ten, který, jak občas slychávám „snáší nebe na zem“, jakoby byla dobře zazpívaná píseň, chytlavý rytmus a okouzující melodie klíčem Petrovým. Víím, že tento bonmot nemá v protestantském učením oporu, je to jen fráze, která štípe v nose každého, kdo se ve zlém rozešel s eucharistií³⁰.

Má nepřijemná opozice je v mnoha ohledech nemístně tvrdá, zvláště s přihlédnutím k čistotě motivů většiny chváliců. Její netýkavost vychází z upřímného hledání autentického uctívání. Musím dát za pravdu své nedávné zkušenosti a uznat, že autentického uctívání lze docílit i v současné evangelikální uctívačské praxi. (Neboť Boha nezastaví ani dobrá, ani špatná praxe, jen tvrdost srdce.) Přesto nemohu na paradigma vystoupení pohlížet jinak, než na něco velice přítomného, a podle mně škodlivého. Možná není potřeba zbořit všechno dosavadní. Některé nemnohé prvky soudobého uctívání jsou přeci jen podmínkou praktického zdaru. Bude snad zapotřebí přemostit mnohá úskalí současného paradigmatu za veliké sebezpytující a kající výhně, kdy řešení nenavrhu já, ani ty, ale skutečná touha uctívat Boha.

10. Vymysli dva typy liturgie pro bohoslužbu uctívání.

Uved' proč sis vybral právě tyto dva typy liturgie.

Liturgická bohoslužba je organizovaná do přesných schematických prvků. Již ve třetím úkolu jsem uvedl, že pro ilustraci těchto prvků (ne pro jejich doktrinní ukotvení!) lze použít šestou kapitolu Izajáše. Odvozenými prvky jsou tedy chvála, vyznání, odpuštění, Boží povolání a závazek. K těmto prvkům se přidávají volitelně prvky mimořádné (např. související s církevním kalendářem, s konfesí, s tradicí atp.) a samozřejmě klasické prvky jako Večeře Páně, kázání, úvodní chvalozpěv, sbírka a závěrečné propuštění věřících.

Liesch v rámci pojednání o liturgické bohoslužbě uvádí dva příklady evangelikální liturgie:

- Příklad Roberta Webbera³¹
 - Prvky jsou
 - příprava: úvodní chvalozpěv, výzva k uctívání, invokace (vzývání), uznání Boha, vyznání hříchů, slova odpuštění;
 - čtení, kázání a reakce na Slovo;
 - Večeře Páně,
 - propuštění věřících.
 - Vyznání hříchů a odpuštění jsou na začátku bohoslužby. Uznání Boha zdůrazňuje Jeho nadpřirozenost. Sbíрка a oznámení jsou reakcí na slovo. První část bohoslužby směřuje ke zjevení, druhá část k odpovědi na něj.
- Varianta Donalda Hustada³²
 - Hustad uznává koleje Izajáše 6, klade je nicméně vstříc současnému evangelikálnímu mainstreamu. Liturgické vyznávání a odpuštění hříchů je evangelikálům cizí, je proto vyjádřeno předčítáním biblických pasáží nebo hlasitou modlitbou.
 - Prvky jsou
 - chvalozpěv „Bohu buď sláva“,
 - úvodní modlitba (Vzývání, vyznání, odpuštění),
 - přivítání,
 - chvalozpěv „Lámejte chléb života“,
 - čtení z Písma,
 - chór zpívá „Chválíme Tě, Bože“,
 - kázání,
 - chvalozpěv „Povstaňte, povstaňte pro Ježíše“,
 - sbírka, zpívá se „Kamkoli On vede, tam já jdu“,
 - Večeře Páně,
 - pastorální modlitba s jednohlasným „amen“,
 - dobrořečení a požehnání.

S ohledem na zmíněné dva příklady a na vlastní aktivní i pasivní zkušenost s vedením bohoslužby jsem si jist, že navržení jakékoli liturgie pro společenství charismaticko-letničního hnutí je „úkol hodný Herkula“. Prvky bohoslužby jsou v takových sborech libovolně rozestý. Tento jev je však spíše důsledkem povahy letniční či charismatické spirituality a historické souvislosti, než nedbalosti duchovních. Sám termín „liturgie“ je náladově chápán v negativních odstínech nesvobody katolicismu a spojován se sakramentalismem³³, což může být důvodem, proč jinak „židofilní“ příslušníci ch-l hnutí přehlížejí ve spiritualitě starozákonních Izraelců Bohem nařízený přísný ceremoniální řád a pevnou organizaci náboženského roku.

Má liturgie přejímá od Hustada pokus kontextualizaci, která však s ohledem na postmoderní krizi komunikace musí přesáhnout do samotné formy a hledat v liturgii funkční komunikační kanály kérygmatu a koinonie. Od Webera přejímám rafinovanou návaznost zjevení – odpověď, díky níž se prvky bohoslužby řadí logičtěji.

Součástí mého liturgického rámce nedělního shromáždění je

- přivítání ve jménu Pána Ježíše Krista,
- výzva ke ztišení
- blok společných chval,
- kázání,
- oznámení,
- propuštění.

Výzva ke ztišení před Bohem probíhá ve smyslu Koloským 3,1–15. Vyznání hříchů a odpuštění před Bohem i před lidmi je nevyhnutelné pro přístup ke chvalám. Doporučenými kanály je společná hlasitá modlitba a předčítání Písma případně spojené s hlasitou modlitbou předčítajícího. Blok společných chval navazuje na radost z odpuštění hříchů. Kázání nutně zvěstuje. Pokud nezvěstuje, je slaměné. Komentář k politické situaci si mohou přečíst v novinách. Převyprávění starozákonního příběhu nepotřebují. Kázání musí zvěstovat milovaného Krista. Oznámení může zahrnovat svědectví a povzbuzení ze strany věřících. Organizační záležitosti ze strany vedení sboru by měly zaznít jen výjimečně, podobně i sbírka by neměla být pravidelnou součástí liturgie, měla by se vyhlášovat pouze při mimořádných událostech. Prostor pro praktická oznámení může být vymezen mimo liturgický rámec, např. po shromáždění. Vybírání dobrovolných příspěvků je možné ošetřit pokladničkou u vchodu do modlitebny, kterou každý dobře uvidí.

11. Poznámky a bibliografie

Poznámky

1. Liesch, 35
2. Liesch, 35
3. Liesch, 36
4. Liesch, 36
5. Liesch, 35
6. Liesch, 65
7. Liesch, 68
8. Liesch, 45
9. Liesch, 72
10. Liesch, 75
11. Liesch, 76
12. Liesch, 56
13. Liesch, 45
14. Connelly, lxxxii
15. Liesch, 111
16. Liesch, 110
17. Liesch, 154

18. CHRISTENSEN, Phil. What is Worship?. *Thronetogether*[online]. [cit. 2013–01–08]. Dostupné z: <http://www.philchristensen.com/subpage6.html>

Uctívání je proces, v němž stavíme Boha na první místo v našich životech.
Bruce Leafblad

Uctívání, to je jakákoli a každá vhodná odpověď Bohu.
Donald Hustad

Uctívat, to je v srdci cítit a vhodným způsobem vyjádřit pokořující avšak rozkošný pocit obdivné bázně a ohromeného úžasu a neodolatelné lásky v přítomnosti toho nejdávnějšího tajemství, té výsosti, kterou filosofové nazývají První příčina a kterou my nazýváme naším Otcem, jenž je na nebesích.
A.W. Tozer

19. Liesch, 146

20. Liesch, 168

21. Baumer, 2

22. FRANC, Aleš. Historické a současné formy církevní hudby. In: *Biblická Apologetika*[online]. [cit. 2013–01–08]. Dostupné z: <http://apologet.cz/?...>

23. Liesch, 197

24. Viz <http://www.nordicmission.net/>

25. Liesch, 121

26. Liesch, 122

27. Liesch, 132

28. Liesch, 122

29. Liesch, 124

30. Bennett, 43 – Při eucharistii je to podobně jako v citovaném bonmotuslužebník – kněz, který je prostředníkem spásitelné svátosti.

31. Liesch, 73

32. Liesch, 74

33. HOLSINGER, J. C. *Pentecostal liturgy?*. Assemblies of God (USA) Official Web Site[online]. 2013 [cit. 2013–01–08]. Dostupné z: http://ag.org/..._liturgy.cfm

Bibliografie

Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona : český ekumenický překlad. 11. vyd., (9. přepr. v České biblické společnosti). Praha: Česká biblická společnost, 1998c1985, 863, 287 s. ISBN 80–858–1019–0.

LIESCH, Barry. *The new worship: straight talk on music and the church*. Grand Rapids, Mich: Baker, 1996. ISBN 08–010–9001–6.

CONNELLEY, Douglas a General editor LARRY RICHARDS. *The book of Psalms*. Nashville: Thomas Nelson, 2008. ISBN 14–185–1010–6.

BÄUMER, Ulrich. *Chceme jen tvoji duši: rocková scéna a okultismus : fakta a souvislosti* [online]. Překlad Tomáš Dittrich, Tomáš Bartoň. Praha: Logos, 1991, 118 s. [cit. 2013–01–08]. ISBN 80–853–3509–3. Dostupné z: http://www.prokrestany.cz/...vou_dusi.pdf

BENNETT, Richard Peter. *Katolicismus – východně od Edenu: pohled na katolicismus 21. století*. Albrechtice: Křesťanský život, c2011, 272 s. ISBN 978–80–7112–155–8.

<https://selah.diet/teologie/k-uctivani-v-deseti-otazkach/>